

ZAČÁTEK VÁLKY NA VÝCHODNÍ FRONT�

Ve 3:00 ráno dne 22. června 1941 začala německá letadla bombardovat sovětská letiště a komunikační objekty po celé délce společné hranice od Baltského až po Černé moře. Toto bombardování, které se do značné míry neseťkalo s žádným odporem, zničilo velkou část sovětského letectva ještě na zemi a přerušilo velmi důležité komunikační sítě. Účelem těchto úderů bylo oslepit Rudou armádu tak, aby nebyla schopna účinně reagovat na události, které se začaly odvíjet podél hranice. O patnáct minut později zahájilo německé dělostřelectvo palbu na pozice sovětské armády a čtvrt hodiny poté, co začala dělostřelecká palba, překročily německé tanky a pěchota sovětské hranice. O další hodinu později informoval německý velvyslanec v SSSR sovětského ministra zahraničních věcí, že Německo napadlo Sovětský svaz. Nejrozsáhlejší a nejničivější konflikt v dějinách válek právě začal.

Válka na východní frontě se nepochybně nepodobala žádnému jinému konfliktu v dosud zaznamenaných dějinách. Vedle obvyklých ekonomických a politických faktorů, které obecně přispívají k vypuknutí války, vycházela německá invaze do SSSR také z ideologických premis, které ji odlišovaly od válek předchozích. Odchylku v rámci vedení válečného konfliktu představovalo i její ohromné měřítko, protože zastínila dokonce i ty nejmasovější ofenzivy první světové války. Bezprecedentní byl rovněž počet vojáků a množství materiálu určeného na její chod, právě tak jako vzdálenosti překonané frontovými vojáky (které byly mnohem větší než ty na západní frontě v obou světových válkách). Mobilizace ekonomických zdrojů vyčleněných pro válku oběma stranami byla tou nejdůkladnější, jakou kdy do té doby v dějinách provedla některá z válčících stran. V průběhu této téměř čtyřleté války byly zabity, zraněny nebo zajaty milióny sovětských a německých vojáků a civilistů, přičemž celá řada nejlidnatějších a nejdůležitějších sovětských a východoněmeckých měst byla buďto obsazena, nebo přímo ohrožena, včetně téměř celého evropského Ruska.

Za účelem realizace svého programu na území SSSR Němci sestavili ekonomickou a domácí politiku, která počítala s totálním využitím sovětských přírodních zdrojů i obyvatelstva. Daná válka se však nevedla pouze o ekonomické zdroje či o to, kdo má právo na

jejich užívání. Jednalo se také o rasově motivovanou válku německých „árijců“ proti slovanským „podlidem“, jak občany sovětského svazu zpodobnila nacistická propaganda. Aby uvolnily cestu ekonomické kolonizaci SSSR v předtím nepoznaném měřítku, německé jednotky dostaly za úkol nejen dobýt obrovskou rozlohu sovětského území, ale v hromadném měřítku také vraždit. Válka měla eliminovat jak politické, tak (v německých očích) rasové nepřátele německého lidu: komunisty, Slováky a Židy. Válka na východní frontě se proto stala válkou vyhlazovací vedenou jedním z evropských národů proti dalším národům Evropy.

Původ konfliktu tak monumentálních rozměrů, s krycím názvem **operace Barbarossa**, je stále předmětem rozsáhlých debat. Mezi Německem a Sovětským svazem panovaly ve 20. letech celkem srdečné vztahy a v době, kdy je západní svět považoval za vydědence, spolu tyto státy spolupracovaly ve vojenských záležitostech. Jejich přátelství však skončilo, když se v lednu 1933 stal německým kancléřem **Adolf Hitler**, který byl otevřeným antikomunistou po celou dobu své politické kariéry. Komunismus pro něj představoval nejen odpornou politickou ideologii, ale zároveň i židovské spiknutí, jehož cílem bylo dobýt celý svět. Proto nemohl dovolit, aby vztahy se zemí, kterou považoval za „žido-bolševický“ stát, pokračovaly dále, a tak míra spolupráce mezi oběma zeměmi celkem rychle poklesla až na celkem bezvýznamnou úroveň. Po celý zbytek 30. let pak mezi oběma státy neexistovaly žádné podstatnější vztahy – ani přátelské, ani vyložené nepřátelské.

To vše se změnilo 23. srpna 1939, kdy obě země překvapivě všechny okolní státy svým podpisem smlouvy o neútočení. Jak se říká, politika dělá společníky z nejrůznějších lidí a **Josif Stalin** s Hitlerem věřili, že mají rozumné politické důvody k tomu, aby mezi nimi došlo k uzavření dohody. Pro Sověty tento pakt představoval bezpečnost a stabilitu ve východní Evropě – něco, čeho se snažili dosáhnout po celá 30. léta (SSSR vstoupil v roce 1934 do Společnosti národů). V průběhu 30. let se SSSR pokoušel kontrovat agresivní německé pózování multilaterální akcí ve spojení s Francií a Británií. Ukázalo se však, že Západ je v tomto ohledu pasivní a sovětská snaha tudíž nevedla k žádnému výsledku. Do roku 1938 byl už Stalin přesvědčen, že západním Spojencům jde více o uspokojení Hitlerových nároků než o jeho zastavení, a jeho přesvědčení ještě dále zesílilo během československé krize v září 1938. Sovětský svaz slíbil Čechům, že jim poskytne své vojáky, a po vypuknutí krize částečně mobilizoval Rudou armádu. Když však Francie s Británií na Mnichovské konferenci (na kterou SSSR nebyl pozván) souhlasily s německými požadavky na rozdělení této země, Stalin usoudil, že Západ má zájem spíše na antikomunismu než na tom, aby se Hitlerovi postavil. Nedodržení Mnichovské smlouvy ze strany Němců v březnu

Operace

Barbarossa: Německý krycí název pro vpád do SSSR v červnu roku 1941.

Hitler, Adolf

(1889–1945): Německý vedoucí představitel v období let 1933–1945.

Stalin, Josif (1879–1953):

Vedoucí představitel SSSR. Narodil se jako Josif Vissarionovič Džugašvili, jméno Stalin přijal v době, kdy byl komunistickým revolucionářem.

1939 však nakonec Francii s Británií jasně ukázalo, že pokud mají zabránit německé expanzionistické politice, bude nutné získat podporu a příspěvní SSSR. V dubnu 1939 Sověti znovu nabídli Západu své spolenectví a na začátku srpna byla do Moskvy pozvána vojenská delegace obou výše zmíněných států, která měla jednat o možnostech aliance. Západní Spojenci se ale dopustili vážných diplomatických chyb včetně toho, že své zástupce neposlali letadlem, ale lodí. Jejich zdlouhavá zámořská cesta totiž v Sovětech vzbudila dojem, že Západ na dosažení dohody nijak nespěchá. Poté, co zmínění delegáti konečně dorazili, zas Sověty šokovalo zjištění, že se jedná o důstojníky s relativně nízkými hodnotami, kteří postrádají zmocnění k podpisu závazných dokumentů. Během následujících rozhovorů britští i francouzští zástupci prohlašovali, že neznají stanoviska svých vlád k tak značnému množství klíčových aspektů daného jednání, a disponovali tak omezenými kompetencemi, že Sověti z dané skutečnosti okamžitě vyvodili, že Západ nemá na vytvoření spolenectví opravdový zájem. Poslední ránu těmto rozhovorům zasadilo, když Britové v rámci své části spolenectvé dohody nabídli pouhých 16 divizí, kterýžto počet Sověti považovali za tak směšně nízký (pro Brity to ve skutečnosti představovalo vypětí jejich sil), že usoudili, že dané spolenectví by bylo bezúčelné, a odeslali delegaci zpět domů. Kolektivní bezpečnost se Západem se z pohledu Sovětů stala mrtvou záležitostí (Carley, 1999).

Za několik málo dní následujících po tomto diplomatickém fiasku už byli v Moskvě Němci, kteří zde „žehlili“ detaily paktu o vzájemném neútočení. Hitler poslal Stalinovi 20. srpna osobní dopis, v němž jej žádal, aby německého ministra zahraničí Joachima von Ribbentropa přijal za účelem dojednání podrobností sovětsko-německé smlouvy nejpozději do 23. srpna. V dnešní době panuje všeobecná shoda ohledně toho, že Hitler uzavřel smlouvu se svým dlouhodobým ideologickým nepřitelem jen proto, že chtěl mít jistotu, aby v době, kdy vůči Polsku uplatní vojenské řešení, nedošlo k válce na dvou frontách. Doufal, že pakt s SSSR Polsko diplomaticky oddělí od Západu a přinutí západní mocnosti rozmyslet si vyhlášení války Německu na jeho podporu. Šlo o politickou kalkulaci určenou k omezení rozsahu válečného konfliktu, protože Hitler chtěl zabránit Francii a Británii v jejich pokusech uzavřít spolenectví se Sovětským svazem a docílit tak války vedené na dvou frontách (Fleischhauer, 1997). Jeho názory na Sovětský svaz se nezměnily, ani neztratily na intenzitě. Jednalo se jen o dočasný prostředek odpovídající daným politickým a diplomatickým okolnostem.

Stalin zřejmě doufal, že když se smíří s Hitlerovou existencí, podaří se mu pro SSSR dosáhnout míru. Měl také naději, že Německo se nikdy neobráti na východ, pokud zabředne do války proti Francii a Británii. Taková válka měla být s největší pravděpodobností opakovaním patové situace z dob 1. světové války a buďto měla Německo permanentně zaměstnat na západě, nebo jej oslabit do té míry, že nebude moci podniknout žádnou vojenskou akci na východě. Ať tak, či onak, SSSR by mohl nerušeně a bez německého vměšování sledovat svou agresivní agendu na Balkáně a v úžinách vedoucích do Středozemního moře (Murphy, 2005). Někteří badatelé došli k závěru, že Stalin doufal, že válka bude dalším dlouhým a vyčerpávajícím

konfliktem, který povede k mírové konferenci, na níž by SSSR, vzhledem k tomu, že by se jednalo o jedinou evropskou mocnost, kterou válka nevyčerpala, mohl získat významné ústupky (Gorodetsky, 1999). Ať už je tato úvaha správná, nebo ne, je nicméně jasné, že při uzavření tohoto paktu oba zmínění muži sledovali své vlastní zájmy. Sověti dojednávají dohodu s tím, že si kupují čas, a po zhroucení snah o dosažení anglo-francouzské úmluvy představoval zmíněný pakt pro SSSR jedinou realizovatelnou diplomatickou možnost (Fleischhauer, 1997). Němci zas podepisovali smlouvu proto, aby zabránili tomu, že se z nastávající invaze do Polska stane válka mezi nimi, Francií a Británií. Motivujícím činitelem, jenž Hitlera se Stalinem svedl dohromady v rámci jednoho paktu, proto nebyla ani tak ideologie jako spíše smysl pro realpolitiku, kterou oba dva považovali za tu nejlepší pro zájmy svých zemí.

Zmínovaná dohoda [Dok. 1, s. 110] nejen oba státy zavazovala k paktu o neútočení, ale současně vytvářela také mechanismy pro mírové ekonomické vazby. Umožňovala přinejmenším částečné znovunastolení přátelských vztahů, které mezi oběma zeměmi panovaly během 20. let, a Sovětský svaz začal Německu výměnou za sofistikované technologické výrobky téměř okamžitě poskytovat základní suroviny včetně obilí, uhlí či zinku. Tyto ekonomické úmluvy, jako například smlouva z 10. ledna 1941, kterou se SSSR zavázal dodávat ropu, tkaniny, nejrůznější kovy i zemědělské zboží jako obilí či dřevo, byly pro německou ekonomiku velmi cenné. Do června 1941 tak Sověti mezi jinými artikly dodali také 630 000 tun obilí, téměř 250 000 tun surové ropy, 50 000 tun manganové rudy, bezmála jednu tunu platiny a přibližně 25 000 tun bavlny. Němci na oplátku SSSR poskytovali průmyslové zboží a součástí jejich dodávek byl i křižník *Lützow*, určený Rudému námořnictvu, k jehož předání však nikdy nedošlo (Bellamy, 2007: 95–7).

Uzavřený pakt daným způsobem Německu umožňoval opatřit si životně důležité suroviny a Sovětům moderní průmyslové technologie, které ani jedna z těchto zemí nemohla získat nikde jinde. Snad nejdůležitějším aspektem celého paktu byl tajný dodatek, který rozdělval Polsko na sféru německého a sovětského vlivu; veškeré území na východ od řek Narewu, Visly a Sanu náleželo do sféry sovětské. Týden poté, co byl pakt podepsán a zveřejněn, Němci vpadli do Polska. 3. září začala 2. světová válka, když Francie s Británií vyhlásily válku Německu po jeho odmítnutí stáhnout své jednotky z polského území. V souladu s tajným dodatkem smlouvy pak SSSR 17. září podnikl invazi do své oblasti zájmu ve východním Polsku. Nezávislý polský stát, vytvořený v důsledku 1. světové války z částí ruské, německé a rakousko-uherské říše, zcela zmizel.

Pakt, uzavřený ideologickými nepřáteli ke konkrétním diplomatickým účelům, byl nazván „dvojitým podvodem“, protože Stalin byl jeho prostřednictvím oklamán hned dvakrát: jednou Hitlerem, díky němuž došel toho názoru, že tento pakt zajistil Sovětskému svazu dlouhé období míru, a poté i sebou samým, protože byl přesvědčen, že dokud potrvá válečný konflikt na západě, Hitler se nikdy nepustí do války na dvou frontách a nenapadne Sovětský

svaz. Dokud Německo zůstávalo ve válce s Británií, Stalin se cítil v bezpečí. Jednalo se však o pouhý sebeklam, protože Hitler neměl vůbec v úmyslu tento pakt (ani jakoukoli jinou psanou dohodu) dodržet poté, co přestane plnit svůj účel, a to dokonce i v případě, že Británie stále ještě nebude poražena. Příležitost k zavržení této dohody, o níž Hitler prohlásil, že je mu „dosti protivná“, přišla s porážkou Francie v roce 1940.

22. června 1940 francouzská vláda podepsala příměří s Německem, čímž ukončila jeden z nejpozoruhodnějších počinů německého vojenského umění. Poté, co byli Francouzi poraženi a britská armáda evakuována z Dunkerku, Němci ovládali Evropu od Atlantiku až k hranicím Sovětského svazu a od Norska až po břehy Středomořího moře.

Churchill, Winston

(1874–1965): Britský ministerský předseda od června 1940 až do konce války. Jeho pevný protinacistický postoj působil jako vzpruha morálky v průběhu těch nejhorších krizí z počátečního období války.

Jodl, Alfred (1890–1946):

Náčelník operačního štábu OKW od roku 1939 až do konce války. Tento Hitlerův hlavní vojenský poradce byl po tribunálu s válečnými zločinci v Norimberku oběšen.

OKW (*Oberkommando der Wehrmacht*): Vrchní velení německých ozbrojených sil; jeho náčelníkem byl Wilhelm Keitel. Pod jeho zodpovědnost spadaly všechny fronty mimo fronty východní, za níž zodpovídalo OKH.

Toto vítězství však Němcům paradoxně přineslo i jisté dilema: jak teď válku dovést k úspěšnému konci? Porážka Francie zredukovala bojující strany na Německo a Británii, Britové (zvláště pak **Winston Churchill**) však v průběhu léta 1940 tvrdohlavě odmítli zvážit jakoukoli dohodu s Němci. Jedinou cestou, jak Brity vytlačit z války, se proto stala invaze jejich ostrovní země. To ale představovalo riskantní podnik, kterému nikdo, dokonce ani Hitler, nevyjadřoval plnou podporu. Na schůzce z 30. června 1940 předložil **Alfred Jodl**, náčelník velícího štábu Vrchního velení ozbrojených sil (**OKW**) a jeden z Hitlerových hlavních vojenských poradců, tři možné způsoby, jak Británii dostat z války: zahájit leteckou válku proti Británii za účelem likvidace britské morálky a přesvědčení britské vlády, aby souhlasila s vyjednáváním míru, podniknout přípravy k invazi, pokud bombardování nedosáhne určeného cíle, či zaútočit na britské zámořské kolonie tak, aby Británie buďto přijala sjednaný mír, nebo tyto kolonie ztratila. Hitler zcela příznačně zvolil všechny tři zmíněné alternativy a po celé léto 1940 byla vedena „bitva o Británii“, která měla tuto zemi buďto donutit ke kapitulaci, nebo připravit cestu úspěšné invazi. Armádní štáby v rámci příprav současně rozpracovávaly komplikované detailní plány vylovení v Británii, které dostalo krycí název Operace Lvoun (*Unternehmen Seelöwe*), přičemž Hitler se nakonec rozhodl pro omezené přijetí třetí možnosti a souhlasil s plány na obsazení Gibraltaru a dalších klíčových britských námořních základen jako například Kréty. Němci tak po porážce Francie zvolili v průběhu léta 1940 pro ukončení války s Británií mnohotvárný přístup.

Hitler měl však ohledně toho, jak Británii donutit k ukončení války, také své vlastní představy. **Franz Halder**, náčelník generálního štábu armády (**OKH**), si zaznamenal schůzku z 21. července 1940, na níž Hitler prohlásil, že Britové „*vkládají do Ruska své naděje*“ a že Německo se proto musí „*vypořádat*“ s ruským problémem a „*rozdrtit ruskou armádu*“, aby Británii připravilo o posledního možného spojence na evropském kontinentě. 31. července si Halder zaznamenal další schůzku, kdy Hitler řekl, že „*Rusko je faktorem, na nějž Británie nejvíce spoléhá*“ a že „*až bude Rusko rozdrčeno, poslední naděje Británie bude otřesena*“. Hitler také oznámil, že „*zničení Ruska se proto musí stát součástí tohoto zápasu. Na jaře 1941*“ (Halder, 1988: 244). Nikdo z přítomných na této schůzce nevysslovil svůj nesouhlas s Hitlerovým odhadem britských nadějí ani s nutností zničit SSSR. Názory Hitlera a německých nejvyšších vojenských velitelů se totiž ohledně touhy po postupu východním směrem překrývaly a z hlediska německé expanze upírali svůj pohled na východ přinejmenším někteří z příslušníků německé vojenské elity. Ambiciózní plány na anexi rozsáhlých území západního Ruska po zhroucení carských armád sestavili polní maršál Paul von Hindenburg s generálem Erichem Ludendorffem už v průběhu první světové války. Názory předpokládající expanzi směrem na východ zastával Hitler už dlouho a válka se SSSR mu poskytovala určitý způsob, jak skloubit diplomatické a ideologické zřetele v jedinou vítěznou strategii.

Je paradoxem, že žádná ze složek ozbrojených sil Německa, Británie a Spojených států nebyla v roce 1940 toho názoru, že by SSSR mohl disponovat životaschopnou a efektivní armádou. Hitler se však i přesto domníval, že Británie doufá v přežití v této válce jen díky sovětským zbraním. Byl přesvědčen, že Británii bude jednodušší vytlačit z války nikoli přímým útokem na její domácí půdu, který považoval za extrémně riskantní z vojenského i politického hlediska, ale nepřímou, prostřednictvím vpádu do SSSR a jeho porážkou, což britskému impériu poslouží jako jasná ukázka toho, že Evropa mu už z hlediska pomoci nenabízí žádnou jinou možnost. Se všemi svými eventuálními evropskými spojenci buďto podrobenými, nebo v alianci s Německem by tak Británie neměla na výběr nic jiného, než válku ukončit. Hitler nepřisuzoval SSSR v rámci rovnováhy světových mocností téměř žádnou hodnotu, kromě role jakési berle, o kterou by se Britové v těchto zoufalých dobách mohli opřít. Proto také doufal, že válku s Británií dovede ke konci tím, že ji připraví o jejího posledního možného spojence v Evropě a současně dosáhne i několika svých ekonomických, politických a ideologických cílů. Právě toto jeho rozhodnutí bylo nazváno „*obratem na východ*“.

Halder, Franz

(1884–1972): Náčelník generálního štábu od roku 1938 až do svého propuštění v září 1942, které zapříčinil spor s Hitlerem ohledně odklonění sil na Stalingrad během plánu Modrý (*Fall Blau*).

OKH (*Oberkommando des Heeres*): Vrchní velení pozemních sil; jeho náčelníkem byl až do svého vystřídání Hitlerem v prosinci 1941 Walther von Brauchitsch. Operace na východní frontě spadaly pod jeho zodpovědnost.

Hitler věřil, že válku, která začala v září 1939, může ukončit nikoli přímým útokem na jedinou další válčící stranu, ale rozšířením války a napadením neutrální třetí strany, která mu až do této doby nepřestávala podle podmínek ekonomických smluv uzavřených po podepsání nacisticko-sovětského paktu poskytovat důležité suroviny. Tuto spletitou a komplikovanou logiku ještě dále ztěžuje i ta prostá skutečnost, že SSSR nebyl v roce 1940 s Německem ve válečném stavu, v srpnu 1939 s ním ve své podstatě uzavřel spojenectví a nebylo ani příliš jasné, jak přesně by Británie mohla SSSR přesvědčit, aby vstoupil do války s Německem v roli britského spojence. Po katastrofální anglo-francouzské misi do Moskvy ze srpna 1939 totiž neexistovala mezi Brity a Sověty žádná jednání vedená na jakékoli úrovni, která by se týkala možnosti vstupu SSSR do války proti Německu. Churchill (jmenovaný ministerským předsedou během závěrečné fáze německého útoku na Francii) také ve skutečnosti aktivně upínal své naděje nikoli k SSSR, což by se ostatně tomuto zapřisáhlému antikomunistovi značně přičilo, ale ke Spojeným státům. Hitler se však zas a znovu držel svého přesvědčení a v dopise Benitovi Mussolinimu z 21. června 1941 [Dok. 2, s. 110] zopakoval své tvrzení, že Sovětský svaz představuje oporu, díky níž Británie zůstává ve válečném stavu, a že invaze je proto jakýmsi preventivním úderem, jehož účelem je Británii zabránit, aby do války zatáhla i SSSR.

Hitlerově vysvětlení obratu na východ přikládá víru skutečně jen málo historiků. Jednoduše existuje až příliš mnoho důkazu pro to, že Němci útok ze strany Sovětského svazu neočekávali a ani se jej neobávali. Výklad toho, proč Němci podnikli vpád do SSSR, se tak nyní zaměřuje na rasistickou expanzionistickou politiku, která byla vlastní Hitlerovu světónázoru. Expanze na východ představovala jádro Hitlerovy zahraniční politiky a útok na Sovětský svaz měl Hitler v úmyslu už od samého počátku své politické kariéry. Dojem, že expanze východním směrem tvořila ústřední princip jeho politické ideologie, posiluje i zjevná návaznost Hitlerovy kvazi-autobiografie *Mein Kampf*, sepsané v průběhu 20. let 20. století, na řeč z roku 1937, během níž své generály seznámil s plánem na nalezení „životního prostoru“ (**Lebensraum**) na východě. V knize *Mein Kampf* i ve svém pojednání známém jako *Druhá kniha* Hitler předložil plán, jehož prostřednictvím, jak doufal, by Německo mohlo mezi evropskými supervelmocemi dosáhnout náležité pozice (Hitler, 1943 a 2003). Jeho hlavní myšlenkou bylo, že německá zahraniční politika se dopustila chyby, když před první světovou válkou vytvořila spojenectví s Rakousko-Uherskem a Itálií. Zároveň byl i toho názoru, že v případě Německa je jedinou životaschopnou zahraniční politikou nehledat kolonie v cizině, ale na evropském východě. Napsal, že „pokud dnes v Evropě hovoříme o nové půdě, můžeme mít na mysli v první řadě pouze Rusko s jeho vazalskými pomezními státy“ a že jedinou cestou, jak dosáhnout tohoto „nového“ životního prostoru, je zničit Sovětský svaz, který byl navíc také komunistickým státem, což z Hitlerova pohledu celou věc ještě dále zhoršovalo. Invazí do SSSR tak Německo mohlo nejen rozdrtit svého ideologického i rasového nepřítele (Hitler postavil komunisty na roveň Židům), ale také získat úrodné území pro germánské osídlení. Hitler

si proto válku proti SSSR přál už od samého počátku své politické kariéry a válečný konflikt na východě se ve skutečnosti stal základním pilířem, kolem něhož se pohyboval zbytek jeho domácí a zahraniční politiky (Jäckel, 1981).

Dominantním tématem německé propagandy však nicméně po celou dobu války zůstával motiv preventivního úderu, nadnesený v dopise Mussolinimu i v rádiem vysílané řeči krátce po začátku války. Dané tvrzení se opět vynořilo v 80. letech 20. století díky jednomu z utěčenců ze Sovětského svazu, publikujícímu pod pseudonymem Viktor Suvorov, podle jehož teze Sovětský svaz plánoval válku proti západní Evropě dominované nacistickým Německem.

Stalin údajně doufal, že mu Německo poslouží jako jakýsi „ledoborec“, zaútočí na západní demokracie a následně zabředne do vyčerpávajícího válečného konfliktu podobného první světové válce. Rudá armáda se poté, po příslušných přípravách, vrhne na vyčerpané kapitalistické národy a porazí je v rychlé válce. Suvorov, který prohlašoval, že měl přístup k jistým tajným dokumentům z archivů Rudé armády (které pozdější badatelé nikdy nenalezli), tvrdil, že Sověti měli v úmyslu na Německo zaútočit v roce 1941 nebo 1942, že je však německý útok v tomto smyslu předešel (Suvorov, 1990). Jeho tvrzení, odrážející Hitlerovo stanovisko ohledně agresivity Sovětského svazu, většina historiků odmítla. Není tomu dlouho, co další z ruských historiků prohlásil, že Rudá armáda skutečně v průběhu roku 1941 uvažovala o preventivní válce, že se však jednalo o pouhou teorii, jejíž rozplánování a realizace nebyly nikdy završeny, a že SSSR proto neměl v plánu na Německo útočit (Pleshakov, 2005). David Glantz, který předložil jednu z nejpřesvědčivějších kritik teorie „ledoborce“, pak jasně a názorně ukázal, že Sověti žádné takové plány neměli a v každém případě by je ani po dlouhou dobu nebyli schopni vůbec uskutečnit (Glantz – House, 1995). Proto už dnes nikdo není toho názoru, že Sověti měli v roce 1941 nebo 1942 v úmyslu provést invazi do Německa, nebo že v tomto ohledu disponovali nějakým plánem. Jak ale ještě uvidíme, Rudá armáda přeci jen uplatňovala jistou ofenzivní vojenskou doktrínu, která věřila, že jakákoli válka by měla být vedena na nepřátelském území.

„Obrat na východ“ měl tudíž z uvedených důvodů jen málo co do činění s Británií hledající v SSSR svého spojence. Nešlo ani o preventivní válku. Místo toho se po celou dobu jednalo o Hitlerův úmysl. Vyhlášení války ze strany Francie a Británie v září 1939 zkomplikovalo jeho zahraničněpolitické plány. Válku proti zmíněným zemím si nepřál a celé léto roku 1940 strávil tím, že se z tohoto dilematu pokoušel najít cestu ven. Porážka Francie v průběhu června 1940 přinášela větší pravděpodobnost ohledně možnosti míru s Británií a umožňovala obrat na východ, Hitler však potřeboval ukázat, že Británie se už nemůže opřít o spojence na evropském kontinentě, tím méně zde pak takové spojence nalézt. Útok na SSSR ještě před ukončením války s Brity Hitlerovi umožňoval využít jedinečnou politickou a diplomatickou situaci panující po porážce Francie ke spojení jeho ideologických cílů se strategickou nutností porazit Británii. Operace Barbarossa tudíž řešila strategické problémy, které vyvstaly

v důsledku vpádu do Polska, a současně vytvářela i možnost dosažení Hitlerových cílů ohledně *Lebensraum* na východě (Förster, 1997). Invaze se tak stala politicky vhodnou k tomu, aby stvořila podmínky k dosažení mnohočetných německých strategických cílů (Robertson, 1989).

Z hlediska následné války sehrál důležitou roli také odvěký konflikt mezi Německem a Ruskem o přístup na Balkán. Zatímco německé vojenské představitele znepokojoval sovětský tlak na Balkáně a ve státech Pobaltí, jejich vlastní představy se mísily s představami Hitlerovými, aby posléze vytvořily symbiózu, která byla příznivá válce na východě. Uvedená syntéza současně znamenala, že Hitler se mohl se svými generály shodnout na tom, že operace Barbarossa je nejen proveditelná, ale zároveň i žádoucí. Němečtí generálové měli proto na prosazování útoku na SSSR zájem právě v takové míře jako sám Hitler, ačkoli vycházeli ze zcela odlišných bodů. Spojení úmyslu postavit se sovětskému zasahování ve východní Evropě s přáním porazit Británii, společně s Hitlerovou fundamentální touhou obrátit se na východ z ideologických důvodů, vybuodovalo základy, které ve finále umožnily realizaci operace Barbarossa. Jen tak mohl jinak inteligentní muž, jakým byl německý polní maršál **Gerd von Rundstedt**, po válce prohlásit, že Sověti měli v úmyslu na Německo zaútočit v momentě,

kdy zabředne do války proti západním mocnostem, a že operace Barbarossa byla z tohoto důvodu absolutní vojenskou nutností.

Rundstedt, Gerd

von (1875–1953):

Velitel skupiny armád Jih počínaje červnem 1941 až do listopadu stejného roku, kdy byl po debaklu u Rostova zproštěn velení.

Wehrmacht: Německé ozbrojené síly skládající se z pozemních sil, námořnictva a letectva.

SS (*Schutzstaffeln*):

Doslova „Ochranné oddíly“. Pod vedením Heinricha Himmlera byly SS zodpovědné za řízení a provádění holocaustu. Jedna z odnoží SS, *Waffen SS*, sloužila jako bojové jednotky.

PLÁNOVÁNÍ OPERACE BARBAROSSA

Pohledům na válku na východní frontě až donedávna dominoval německý výklad věcí. Studená válka mezi Západem a SSSR znamenala, že západní historikové neměli přístup k obrovskému množství německých dokumentů, které padly do rukou Rudé armády, ani k podáním ze strany očitých svědků. Navíc, celá hora písemností, které Němcům na konci války ukořistili západní Spojenci, poskytovala sice značné množství informací o východní frontě, avšak pouze z německého pohledu. Zmíněné prameny pak společně s názory vyjadřovanými německými důstojníky a vojáky, kteří po válce vydávali své paměti, sehrály důležitou roli ve způsobu, jakým historici interpretovali válku na východě v průběhu let před rozpadem SSSR. Obecně vzato, tyto dokumenty a memoáry daly vzniknout názoru, že **Wehrmacht** vedl na východní frontě „čistou“ válku, že ve válce bojoval tak, jak by bojovala každá jiná armáda, a že všech zločinů, k jejichž spáchání snad někdy došlo, se dopustily SS. Z tohoto hlediska

armáda prostě jen poslouchala rozkazy, jak si od ní žádaly vojenská doktrína a disciplína. Nedostatek pramenů týkajících se operací německých i sovětských jednotek na východní frontě znamenal, že první historické práce o této válce se soustředily na vojenské plánování a operace, avšak do svého vyprávění opomněly zahrnout také rasové cíle či politiku. Toto svévolné a nevědomé dělení na vojenské operace a masové vraždění po celá léta nepřestává rezonovat v četných pracích z vojenských dějin, které sice nabízí mimořádně podrobná pojednání o bojových operacích, avšak zároveň zvláštním způsobem postrádají dokonce i ty nejbánálnější detaily vztahující se například k povraždění více než 30 000 Židů německými jednotkami u Kyjeva pouhých několik dní poté, co Němci toto město obsadili. Dějiny sepsané v 50. a 60. letech 20. století tak skutečně vzbuzují dojem, že daná válka byla právě taková jako všechny jiné.

Několik posledních desetiletí dalo vzniknout bádání, které zmíněné historické práce z oboru vojenských dějin činí nejen poněkud nadbytečnými, ale zároveň i od základu neúplnými. V současnosti už je jasné, že armáda (rozuměj „pozemní síly“) byla do provádění holocaustu v SSSR úzce zapojena a že v jejím případě nelze vůbec uvažovat o tom, že na východě vedla jakousi „čistou“ válku (Wette, 2006). Válka na východě a holocaust jsou navzájem natolik propojenými oblastmi, že musí být posuzovány jako symbiotický celek, jako dvě strany stejné mince. Operace Barbarossa může být dokonce považována za mechanismus, jehož prostřednictvím měl Hitler v úmyslu realizovat svou politiku získání *Lebensraumu* při současném provádění etnických čistek (obzvláště na Slovanech a Židech) za účelem vytvoření prostoru pro německé osadníky. Posouzení plánovací fáze celé invaze proto musí vedle operačního plánování zahrnovat i plánování masového vraždění.

Dokonce ještě předtím, než Hitler nařídil přípravu plánů pro vpád do Sovětského svazu, Halder zorganizoval několik schůzek, aby shromáždil všechny informace potřebné k naplánování takové invaze. Velitel armádní rozvědky podal 26. července zprávu, že případná invaze má při konečném záměru obejít Rudou armádu a donutit ji bojovat na „otočené frontě“ (čelem ke svému týlu) nejlepší šanci na úspěch „*ve směru Moskvy*“. Klíčová schůzka se v tomto smyslu odehrála 31. července, kdy Hitler prohlásil, že Rusko je „*faktorem, na něž Británie nejvíce spoléhá*“ a že „*zničení Ruska se proto musí stát součástí tohoto zápasu*“ (Halder, 1988: 244). Podle Halderova deníku Hitler předložil širokou škálu návrhů, jak by měla být tato ofenziva provedena, včetně svého názoru, že útok bude úspěšný, pouze „*pokud bude možno ruským státem otrásto až do samotného kořene jediným úderem*“. Poté předložil plán útoku, který by oboustranným obchvatem vedeným po křídlech přivedl při nasazení 120 divizí pod nadvládu Německa Ukrajinu, Bělorusko a státy Pobaltí (Halder, 1988: 245). Tato schůzka byla významná nejen proto, že označuje „obrat na východ“, ale také z toho důvodu, že Hitler neprezentoval vedoucím vojenským představitelům svá přání jako ideologické cíle, ale spíše ve smyslu strategické nutnosti. Jeho neskrývaným záměrem bylo připravit Británii o možného spojence, ohledně ideologické opory nepadlo ani zmínky. Není tedy příliš jasné, jestli Hitler prostě jen ušil svůj

Marcks, Erich

(1891–1944): Generál, který sestavil a předložil první plán pro operaci Barbarossa. Daný plán pak tvořil základ pro plány následující i pro plán závěrečný.

Skupina armád: Vojskový svaz sestávající z několika armád složených ze sborů, zahrnujících několik divízi. V německém pojetí se skupina armád obvykle skládala z 3 až 4 armád. Němci rozdělili své síly během bojů na východní frontě do tří skupin armád: Sever, Střed a Jih (skupina Jih byla posléze několikrát rozdělena a přejmenována).

vzkaz na míru konkrétního publika (což bylo jeho oblíbenou taktikou při pronášení proslovů), nebo jestli se pouze přetvařoval; německé nejvyšší velení se ale právě po této schůzce se vší vervou pustilo do plánování invaze.

Plány prošly několika předběžnými náčrtly a první z nich, připravený generálmajorem **Erichem Marcksem** a dokončený 5. srpna 1940, předpokládal jako primární cíl zničení Rudé armády na západ od řeky Dněpru, které zůstalo hlavním úkolem přítomným i ve všech ostatních plánech. Jeho uskutečnění mělo být dosaženo prostřednictvím masivních obklíčovacích operací, které zničí Rudou armádu, jakožto i následným pronásledováním jejích zbytků až do okamžiku, kdy už nebudou moci ohrozit německé zájmy; v tomto případě na linii táhnoucí se od Rostova ke Gorkému a Archangelsku (přibližně 1 600 kilometrů od místa zahájení invaze). Hlavní úder mířil na Moskvu, vedlejší útok měl být veden ve směru Kyjeva a cílem třetího, mnohem méně důležitého směru postupu byl Leningrad. Hlavní síly byly namířeny na Moskvu, protože se Marcks domníval, že Sověti soustředí své jednotky tak, aby ji ochránili, zatímco útok na Kyjev měl přijít po obsazení Moskvy a zničení posledních sovětských armád. Po obsazení tří nejvýznamnějších měst se předpokládalo, že všechny sovětské jednotky budou nenapravitelným způsobem rozvráceny a že armáda bude moci postoupit na konečnou linii v podstatě bez

jakéhokoli odporu. Celá invaze měla v závislosti na počasí a sovětském odporu trvat přibližně 9–17 týdnů. Marcks byl také toho názoru, že k porážce Sovětů, kteří podle jeho přesvědčení měli kolem 96 pěších divízi, 23 divízi jízdy a 28 motorizovaných brigád, bude stačit německá vojenská moc o síle 147 pěších divízi, 24 tankových (*Panzer*) divízi a 12 divízi motorizované pěchoty.

Vrchní velení armády (OKH) sestavilo svůj vlastní plán, který operoval se stejnými základními předpoklady jako plán Marcksův. V jeho pojetí měly být pozemní síly rozděleny do tří **skupin armád**: skupiny armád Sever mířící k Leningradu, skupiny armád Střed směřující ke Smolensku a Moskvě a skupiny armád Jih postupující po své ose útoku směrem na Kyjev. Jako hlavní záměr stále figurovalo zničení Rudé armády na západ od Dněpru tak blízko hranicím, jak jen to bude možné; největší obavou bylo, že Rudá armáda ustoupí do sovětského vnitrozemí, čímž unikne svému zničení. V souladu s domněnkou, že Sověti u hlavního města SSSR soustředí své armády, aby je ochránili, zůstávala primárním cílem Moskva. Cíli důležitými, avšak druhořadými byly i nadále Kyjev a Leningrad. Po splnění uvedených úkolů mohla německá armáda postupovat ke svému závěrečnému cíli bez toho, aby čelila jakékoli souvislé

sovětské obraně. Konečná meta byla ale oproti Marcksovým záměrům posunuta o několik set kilometrů dále, na linii mezi Archangelskem a Astrachaní (tzv. linie A – A). OKH se domnívalo, že tažení bude trvat 8–10 týdnů. Vojenské síly předpokládané k jeho provedení měly zahrnovat 105 divízi pěších a 32 divízi obrněných a motorizovaných.

Zmíněné plány byly Hitlerovi předloženy na schůzce z 5. prosince 1940. Hitler však ohledně toho, že by se primárním cílem měla stát Moskva, nesouhlasil ani s Marcksem, ani s OKH. Leningrad byl totiž mnohem důležitější jak z hlediska prestiže (jednalo se o místo zrodu sovětského komunismu), tak ekonomicky (byl významným střediskem zbrojní výroby), zatímco Ukrajina zas disponovala neocenitelnými zemědělskými a průmyslovými produkty, jež bylo možno okamžitě využít na frontě i v samotném Německu. Jak bylo u Hitlera obvyklé, jeho nesouhlas nevedl k přímému odmítnutí útoku na Moskvu, ale k nezdaru při snaze o dosažení jasného rozhodnutí týkajícího se hlavního cíle celé invaze. Jeho myšlenky vykristalizovaly ve finálním plánu předloženém a podepsaném 18. prosince s několika menšími a na poslední chvíli jím samotným provedenými úpravami [Dok. 3, s. 111]. Konečný plán předpokládal invazi vedenou podél tří os původně navržených Marcksem: Leningrad, Smolensk-Moskva a Kyjev. Cílem bylo zničit Rudou armádu na západ od řek Dviny a Dněpru a pronásledovat její přeživší zbytky na východ od linie A – A. Moskvě se sice nedostalo označení hlavního cíle, v závislosti na okolnostech však byla ponechána jako cíl možný. Hlavní úder měl být veden středem ve směru Smolenska se záměrem zablokovat a zničit podstatnou částí Rudé armády, v jejímž případě *Wehrmacht* věřil, že je rozložena tak, aby chránila hlavní město. Skupině armád Střed byl proto z daného důvodu, tj. aby mohla dosáhnout primárního cíle operace Barbarossa, kterým bylo zničení Rudé armády, přidělen největší počet pěších, tankových i motorizovaných jednotek. Zmíněná skupina armád měla sloužit i jako strategická rezerva a po zničení hlavních sovětských sil vyčlenit své obrněné jednotky a prostřednictvím kleštových **obchvatných** manévru, jejichž účelem bylo vyčistit určené oblasti od přeživších jednotek Rudé armády, je vyslat na pomoc svým severním a jižním sousedům. Daný plán se tak z relativně jednoduchého návrhu se dvěma hlavními útoky (který i tak porušoval vojenské pravidlo soustředit se na jediný cíl) vyvinul v projekt, v němž figurovaly tři hlavní směry postupu s možností (v případě nutnosti) přinejmenším tří dalších ofenziv. Právě rozptýlené a nejasné cíle a záměry tohoto konečného plánu se měly stát významným faktorem působícím při jeho selhání.

Rozpor mezi Marcksovým plánem a plánem OKH spočíval v důrazu kladeném na důležitost Moskvy. Hitler se 5. prosince touto otázkou nezabýval, takže konečný rozkaz položil základy

Obchvat: Ve vojenské terminologii manévr, který vede k obklíčení nepřátelské formace. Jednostranný obchvat nastává, když je nepřátelské křídlo poraženo a jednotka obklíčena z jedné strany. Oboustranným obchvatem se rozumí, když dojde k proražení obou křídel a jednotka je obklíčena z obou stran.

k vážným neshodám, jakmile došlo k zahájení bojových operací. Největší problém německé strategie spočíval ve skutečnosti, že operace Barbarossa stanovila mnohočetné a vzájemně konfliktní cíle včetně vojenského cíle zničení Rudé armády, ekonomického záměru obsazení tak rozsáhlého území Sovětského svazu, jak jen to bude možné, a politického cíle zničení komunismu společně s vytvořením podmínek pro *Lebensraum*. Hitler zastával hned několik funkcí najednou a zmíněný rozkaz proto odrážel jeho odlišné priority: byl politickou hlavou státu, měl poslední slovo v otázkách ekonomiky a současně byl i vrchním velitelem ozbrojených sil. Společně s problémem rozptýlených cílů tu však byla také neschopnost Hitlera a nejvyšších vojenských představitelů připravit záložní plány pro případ, že by ke kolapsu Rudé armády nakonec nedošlo. Toto opomenutí se mělo stát tou nejvážnější chybou celé operace. Ať už ale jejich plán obsahoval nějaké nedostatky, nebo ne, Němci si byli jistí, že v této válce mohou zvítězit ještě předtím, než se dostanou do svízelné situace, a že se tak stane v rozpětí osmi až deseti týdnů. Významným důvodem stojícím v pozadí opomenutí sestavit náhradní plány bylo i nepříliš dobré mínění, které celá řada Němců chovala ohledně sovětských obyvatel. Sám Hitler například věřil, že „ruský národ je poďradný. Jejich armáda nemá žádné vedení. Jakmile bude ruská armáda poražena, už nemohou zabránit pohromě“ (Halder, 1988: 297). Ozvěnou tohoto názoru bylo i prohlášení jednoho z generálů, že „tu bude čtrnáct dní těžkých bojů. Pak už to snad budeme mít za sebou“ (Förster, 1997: 129).

Mezi skrytými vadami v rámci daného plánu nefigurovalo pouze opomenutí záložního plánování, ale také zanedbání při vymezení potenciálních logistických problémů. Jedním z klíčových prvků války byl nálevkovitý tvar euroasijské pevniny, což znamenalo, že čím dále Němci postupovali, tím více se prodlužovala frontová linie. Němci si posléze uvědomili, že nemají dost sil, aby efektivně obsadili a zajistili linii A – A, a že čím dále na východ postoupí, tím slabší se budou stávat i jejich zásobovací linie. 22. června byla délka fronty od moře k moři přibližně 1 300 kilometrů. V době, kdy Němci dorazili k Moskvě, se však její rozpětí téměř zdvojnásobilo na 2 400 kilometrů, přičemž linie A – A ležící dále na východ byla ještě delší. Nejeefektivnější způsob přesunu k linii A – A by v takové zemi představovala želez-

Paulus, Friedrich

(1890–1957): Velitel

6. armády počínaje lednem 1942. Jeho úkolem v rámci plánu Modrý bylo zmocnit se Stalingradu. Před válkou pomáhal naplánovat operaci Barbarossa.

nice, německé dráhy byly ale přetíženy dokonce ještě předtím, než operace v SSSR vůbec začaly. Existoval zde vážný nedostatek německých železničních vagonů a lokomotiv a Sověti tak jako tak pro své koleje používali širší rozchod. To znamenalo, že železniční vagony ze západní Evropy nemohly být využívány, dokud nedošlo k adaptaci tohoto systému, a že armáda se mezitím musela spoléhat na kořistní sovětský železniční vozový park. I s využitím trofejních prostředků však nebylo příliš pravděpodobné, že se podaří přisunout dostatečné množství zásob a materiálu. Generál **Friedrich Paulus** dohlížel v prosinci

1940 na vojenské cvičení, které prokázalo, že logistická podpora invaze ztroskotá dokonce ještě předtím, než dojde k završení velkých bitev na Dněpru, a to i navzdory využití ukořistěného vozového parku. Tato skutečnost měla ohledně operačního plánu vyvolat vážné pochybnosti. S postupem plánování však německé vrchní velení na jedné straně dané problémy bralo na vědomí, aby se zároveň jednoduše domnívalo, že se vítězství ve válce podaří dosáhnout do té doby, než nedostatek zásob dosáhne kritických rozměrů. Operační plánování se tudíž neslo ve znamení jakéhosi iracionálního optimismu, že rychlé vítězství překoná všechny potenciální těžkosti. Jak poznamenal jeden z novějších badatelů, skutečnost zde byla přizpůsobována danému plánu, než aby se dělo právě naopak (Creveld, 2004).

Velitelé *Wehrmachtu* sice uvedené nedostatky spojené s přepravou patřičně zaznamenali, nebyl jim však přikládán příliš velký význam, protože následující válečná kampaň byla vyprojektována tak, aby dosáhla rychlého vítězství. Vedoucí němečtí představitelé, a zvláště sám Hitler, pak v případě rychlosti daného tažení přisuzovali mnohem větší důležitost motorovým dopravním prostředkům (nákladním automobilům) než železnici. Představa byla taková, že přeprava bude probíhat po kolejích tak daleko na východ, jak jen to bude možné, přičemž všechny zásoby a materiál se poté naloží na nákladní automobily a dopraví se až k frontovým liniím. Co se německého velení týče, řešení tedy nespočívalo v potýkání se s logistickými problémy, ale v nalezení operačního přístupu, který by umožnil vítězné završení konfliktu předtím, než k těmto potížím s logistikou vůbec dojde. Problémem daného přístupu však bylo to, že nákladní automobily potřebují cesty a ty se v západním Sovětském svazu v roce 1941 vyskytovaly pouze ve velmi malém množství (zvláště ty zpevněné). Čím dále pak Němci postupovali, tím svízelnější bylo zásobování založené na nákladních automobilech, a jakmile se dostavilo špatné počasí, které prašné cesty proměnilo v bláto, jeho stav se stal přímo katastrofální. Do září 1941 už bylo jasné, že řetězec zásobování postavený na nákladních automobilech je vážnou chybou, a problémy s přepravou z podzimu a počátku zimy roku 1941 proto nezpůsobila zima či studené počasí, ale nedostatky v plánování (Schüler, 1997).

Své vlastní chyby měl i ekonomický plán armády týkající se využití podrobených oblastí. Za ekonomické plánování OKW nesl zodpovědnost generál Georg Thomas, který zahájil přípravy na invazi v průběhu srpna 1940. Thomas na základě dostupných informací usoudil, že útok na SSSR pravděpodobně Německu neposkytne příliš velké ekonomické výhody, protože jeho ekonomický přebytek (množství produkce přesahující spotřebu sovětské ekonomiky) nebyl dostatečně velký na to, aby uspokojil německé požadavky. Thomas ale věděl, že takovou zprávu velitelské struktury slyšet nechťejí, a jeho konečná relace z února 1941 proto prohlašovala, že Německo získá sovětské obilí a průmyslové zboží v množství dostatečném na to, aby uspokojilo veškeré jeho potřeby po dobu minimálně dvou let. Zmíněná iluze byla posléze završena závěrem, že vzhledem k tomu, že „*Rus je zvyklý přizpůsobit svou spotřebu špatné úrodě*“, to jediné, co Němci musí udělat, je zmocnit se většiny sovětské zemědělské a průmyslové

výroby. Jinými slovy, se sovětskými obyvateli se mělo zacházet tak, jako kdyby nastala špatná úroda, a měli hladovět, aby Němci dosáhli svých ekonomických cílů. „Hladový plán“, jak byl tento projekt nazván, předpokládal zadržení veškerého obilí, které bylo za běžných okolností vyváženo z Ukrajiny do městských oblastí SSSR, a jeho přepravu do Německa bez ohledu na skutečnost, že velká populační centra po celém SSSR budou z daného důvodu čelit vážnému nedostatku potravin. Němečtí plánovači tedy zamýšleli vyřešit své zásobovací problémy tím, že v sovětských městech způsobí závažnou demografickou krizi. Výsledná masová úmrtnost by pak při pokračování vývozu do Německa snížila budoucí sovětskou poptávku potravin na mnohem nižší, a tudíž i udržitelnou úroveň. Přebytku potravin pro spotřebu v Německu mělo být dosaženo smrtí miliónů sovětských občanů. Thomasovu zprávu také Hitler ve finále použil k tomu, aby zdůvodnil, proč se místo Moskvy raději soustředit na ukrajinskou obilnici.

Vedle logistických a ekonomických chyb mělo vážné nedostatky dokonce i německé operační plánování. Nikdo v Německu totiž nedisponoval přesnými čísly ohledně sovětské výroby zbraní a válečného materiálu, velikosti či potenciálu Rudé armády nebo jejího rozmístění. Oddělení štábu armády zodpovědné za sběr informací ze SSSR, nazvané Cizí armády Východ (*Fremde Heere Ost*, FHO), nemělo na území Sovětského svazu žádné agenty. Nebylo tudíž schopné shromažďovat realistické údaje a spoléhalo se na zastaralá sdělení, dohady, domněnky či spekulace. Němcům nebyl znám dokonce ani stav silniční sítě, která byla jádrem logistických a operačních plánů, protože postrádali novější a přesné mapy. Z tohoto důvodu pak nedovedli s určitostí posoudit, čeho je Rudá armáda schopna, jaká bude její reakce na útok, neřkuli kde přesně se nachází její jednotky. Ba ani podmínka, že Rudá armáda bude zničena západně od Dněpru a že je soustředěna před Moskvou, se nezakládala na znalosti rozložení sovětských sil či strategie, ale na pouhých německých dohadách. Pracovníci německé rozvědky se pokoušeli dodávat svým domněnkám mnohem pevnější základy tím, že vycházeli ze známého sovětského vojenského účinkování, a za klíčový indikátor sovětského potenciálu byla považována válka ve Finsku v průběhu zimy 1939–1940 (nikdo ale nebral na vědomí působivé sovětské vítězství nad Japonskem na jaře roku 1939). Německé zpravodajské služby také kladly značný důraz na čistky v armádě, které proběhly na konci 30. let. Ani ty však neposkytovaly příliš mnoho vodítek, jak bude Rudá armáda fungovat, až dojde k vyhlášení válečného stavu. Ve své válce s Finskem Rudá armáda skutečně nepodala bůhvíjak dobrý výkon, zvláště pak při nasazení tankových a dělostřeleckých jednotek. Díky neschopnosti patričního manévrování a nedostatkům v zásobování svých vojáků utrpěla těžké ztráty a její nezdar ohledně náležitého řízení operací na bitevním poli byl zpravodajským službám *Wehrmachtu* naprosto zřejmý. Němcům však unikly reformy zahájené v důsledku této katastrofy a nedocenili ani tu skutečnost, že do března 1940 už Sověti začali překonávat i své organizační potíže.

Vojenským čistkám zahájeným v roce 1937 byl z hlediska sovětských ozbrojených sil přisuzován vážný dopad. Z pěti maršálů Sovětského svazu nebyli popraveni pouze dva, z 30 velitelů

armád přežil jen jeden a z 85 členů výboru obrany bylo 72 buďto zastřeleno, zemřelo ve vězení nebo spáchalo sebevraždu. V současnosti se obecně připouští, že v tomto období se oběti čístek stalo 75 % nejvyšších velitelů Rudé armády, včetně 231 z 287 velitelů divizních (Bonwetsch, 1997: 396–7). Jak se pak spirála teroru roztáčela dále směrem dolů, k nižším hodnostem, vytvořila atmosféru, která rázně skoncovala s jakoukoli iniciativou a nezávislým myšlením. Zmíněné čistky však na rozdíl od německých domněnek nezničily bojovou sílu Rudé armády. Ano, zcela jistě ztížily proces tvorby moderních bojových sil, zároveň ale SSSR neponechaly bez armády postrádající efektivní velení (Reese, 1996). Problémem německých zpravodajských služeb bylo, že tento zcela zásadní fakt přehlédly a domnívaly se, že Rudá armáda, Hitlerovými slovy, „nemá žádné vedení“.

Chyby, kterých se dopustila rozvědka, stály za zrodem odhadu, sdíleného na všech úrovních německého velení od Hitlera dolů, který předjímal rychlé německé vítězství předtím, než Sověti budou moci využít obrovské zdroje Sovětského svazu. Klíčem k vítězství se nestalo řešení ekonomických či logistických problémů vyplývajících z invaze, ale sestavení operačního plánu, který by mohl toto vítězství zajistit předtím, než se z výše zmíněných skutečností stanou vážné nevýhody. Selhání rozvědky se tak sloučilo s plánovacím systémem kladoucím důraz spíše na operační činnost než na řešení problémů. Přednost dávaná operační činnosti znamenala, že vojenské operace byly naplánovány ze všeho nejdříve. Úkolem logistického plánu, zformulovaného až po určení operačních cílů, se pak stalo najít způsob, jak dosáhnout splnění operačního plánu bez ohledu na nastalé potíže. To znamenalo, že jakékoli problémy se zásobováním byly vedle vojenských operací druhořadé a neměly žádný vliv na možnosti provedení daného plánu. Vážné ohrožení operační činnosti například představovala už jen ta prostá skutečnost, že zásoby gumových pneumatik pro nákladní automobily dojdou už v červenci 1941. Jejím řešením se však nestalo zajištění většího počtu pneumatik, ale sestavení operačního plánu, který zaručoval vítězství předtím, než dojde k úplnému vyčerpání jejich zásob.

Závěrečný plán, s krycím názvem operace Barbarossa, počítal se třemi skupinami armád (Sever, Střed a Jih) pod vrchním velením OKH, čítajícími přibližně 3 500 000 vojáků, 3 350 tanků a 2 770 letadel. K těmto mohutným silám bylo přičleněno i několik finských a rumunských divizí. Úkolem skupiny armád Sever, pod velením polního maršála **Wilhelma von Leeba**, bylo zaútočit na severu přes státy Pobaltí směrem k Leningradu, jejímu konečnému cíli. Ke splnění tohoto zadání dostala 18 divizí rozdělených do dvou armád (16. a 18. armády), doplněných třemi tankovými a dvěma motorizovanými divizemi (sdruženými do *Panzergruppe* 4). Její zálohy tvořily dvě motorizované divize a jedna divize SS. Skupině armád Střed, vedené polním maršálem **Fedorem von Bockem**, byly přiděleny dvě ze čtyř tankových skupin (*Panzergruppe* 2 a *Panzergruppe* 3),

Leeb, Wilhelm von
(1876–1956): Velitel skupiny armád Sever od června 1941 do ledna 1942, kdy byl penzionován.

Bock, Fedor von ►

Bock, Fedor von

(1880–1945): Velitel skupiny armád Střed od června 1941 do prosince 1941. V lednu 1942 mu bylo svěřeno velení skupiny armád Jih při plánu Modrý. V jejím čele stál až do doby, kdy neshody s Hitlerem vedly v červenci 1942 k jeho odchodu do výslužby. Zemřel v květnu 1945 při leteckém útoku na automobil, ve kterém jel.

skládající se z devíti tankových, jedné jízdní, šesti motorizovaných a 11 pěších divizí, a 20 divizí pěších zformovaných do dvou armád (9. a 4. armády). Jejím úkolem bylo zaútočit na severovýchod směrem na Smolensk a Moskvu. Skupina armád Jih, v čele s polním maršálem Gerdem von Rundstedtem, sestávala z *Panzergruppe* 1 (čtyři tankové a sedm motorizovaných divizí) a 22 pěších divizí rozdělených do tří armád (6., 11. a 17. armády). Zálohy této formace tvořilo sedm pěších a jedna tanková divize a za úkol dostala udeřit směrem na Kyjev. Souhrnným cílem všech zmíněných skupin armád bylo zablokovat a zničit Rudou armádu tak blízko hranic, jak jen to bude možné, a zabránit jí v ústupu na východ, kde by představovala vážnou hrozbu.

Wehrmacht z roku 1941 je v rámci obvyklého pohledu považován za technologický zázrak, většina jeho jednotek ale ve skutečnosti nebyla o nic pochyblivější než jejich předchůdci

z dob první světové války. Vedle 600 000 motorových vozidel disponovala německá branná moc 625 000 koňmi, z nichž velké množství představovala tažná zvířata určená k přesunu dělostřelectva nebo zásob (větší část těžké výzbroje stále závisela na koňském potahu). Motorová vozidla používaly k přepravě svých vojáků, výzbroje či zásob pouze motorizované divize. Zbývající vojáci museli pochodovat stejně jako dříve a zásoby či dělostřelectvo přisouvat za pomoci koní. *Wehrmacht* tak v roce 1941 stále představoval tradiční armádu, pohybující se prostřednictvím lidské nebo zvířecí síly (Bartov, 1992).

Operace Barbarossa nebyla jen pouhým vojenským podnikem. Měla také své politické a rasové cíle a i ty bylo potřeba pečlivě naplánovat. Mezi jedince a instituce zodpovědné za tento aspekt tažení patřili Hitler, armáda a její vedoucí představitelé i SS společně se svým vedením. 30. března 1941 Hitler promluvil k nejvyšším velitelům *Wehrmachtu* a během této své řeči prohlásil, že se bude jednat o vyhlazovací válku, nepodobnou jakékoli válce jiné, a že komunisté jsou zločinci, kteří si nezasluhují žádné slitování. Od obvyklých pravidel ozbrojených konfliktů, kde s civilním obyvatelstvem mělo být nakládáno s úctou a kde mělo docházet k přijetí jistých opatření, aby se předešlo jeho poškození a újmě, mělo být upuštěno ve prospěch radikální koncepce, která na všechny sovětské občany pohlížela buďto jako na skutečné, nebo potenciální nepřátele. Prohlásil také, že se jedná o rasovou válku, v níž bude všechno obvyklé slitování a milosrdenství vůči nebojujícímu obyvatelstvu odloženo stranou. Jediným způsobem, jak zajistit, že se z potenciálních nepřátel nestanou nepřátelé skuteční, byla naprostá bezohlednost.

Zvýšené míry důležitosti se proto dostalo zabezpečení týlových oblastí a první dokument vztahující se k danému zřeteli této války vydalo OKW už 13. března 1941 [Dok. 4, s. 112].

Jeho text výslovně uváděl, že **Heinrichu Himmlerovi** a SS byly Hitlerem přiděleny „*zvláštní úkoly*“ a že Himmler je proto zmocněn provádět tyto úkoly ze své vlastní pravomoci a bez vměšování *Wehrmachtu*. Za účelem jasného určení toho, jak zmíněná situace bude fungovat v poli, vyjednali **Reinhard Heydrich** (vedoucí Hlavního úřadu pro říšskou bezpečnost kontrolovaného SS) s generálem Eduardem Wagnerem, zodpovědným za bezpečnost armádního týlu, 26. března vymezení úkolů v oblastech za frontovou linií. Rozkaz, který se stal výsledkem těchto jednání a který velitel armády podepsal 28. dubna, povoloval „speciálním jednotkám“ (**Einsatzgruppen**) SS provádět „zvláštní úkoly“ svěřené Himmlerovi. Tyto jednotky, vybrané samotným Heydrichem, měly v Němci okupovaných oblastech prostřednictvím zatýkání a „pacifikace“ obyvatel považovaných za možné nepřátele zajišťovat politickou bezpečnost. Himmler vydal i další rozkazy, které jeho jednotkám následně přinesly zodpovědnost za veškerou bezpečnost za frontovými liniemi – tento úkol jim armáda předala se značným potěšením, protože ji to zbavovalo povinnosti vykonávat danou činnost v rámci vlastních sil.

Einsatzgruppen se skládaly ze čtyř jednotek v celkové počtu 3 000 vojáků. Byly převeleny do nově dobytých oblastí ležících v zádech postupujících skupin armád a staly se zodpovědné za bezpečnost vojenských jednotek týlových formací. Každá skupina (*Gruppe*) se dělila na oddíly (*Kommando*), které operovaly samostatně a navzájem nezávisle, aby současně mohly pokrýt rozsáhlejší oblasti. Jejich příslušníky vybíral Heydrich z policejních jednotek a z nejrůznějších organizací SS (jednou z mnoha Himmlerových funkcí byl i post velitele veškeré německé policie) a dával si dobrý pozor na to, aby shromáždil muže, jimž mohl věřit, že své „zvláštní úkoly“ doopravdy provedou. Na jedné ze schůzek někdy na jaře či v létě roku 1941 předal Heydrich nebo jeho zástupce velitelům tří těchto skupin základní instrukce, jejichž součástí byl nejen podrobný seznam lidí, kteří měli být zatčeni (komunističtí funkcionáři, Židé v komunistické straně a kdokoli, kdo se dopustí sabotáže), ale i všeobecné instrukce, jak se s těmito lidmi má zacházet. Rozkaz ohledně „samočistných akcí“, vydaný Heydrichem 29. června, pak dával velitelům pokyn k tomu, aby tajně povzbuzovali místní antisemity k zahájení pogromů, u nichž se očekávalo, že se vymknou

Himmler, Heinrich

(1900–1945): Vedoucí představitel SS a velitel veškeré německé policie. Byl zodpovědný za provoz koncentračních a vyhlazovacích táborů i za řízení *Einsatzgruppen*.

Heydrich, Reinhard

(1904–1942): Velitel domácí bezpečnosti, zodpovědný za vytvoření mechanismů holocaustu, včetně *Einsatzgruppen*, jichž byl strůjcem a které mu byly zodpovědné. Zemřel po atentátu českých agentů.

Einsatzgruppen: Čtyři mobilní vražedná komanda, každé s mužstvem o síle zhruba 500 – 1 000 vojáků, sestavená Reinhardem Heydrichem. Jejich úkolem za frontovými liniemi bylo sbírat a střílet komunisty, Židy a kohokoli politicky podezřelého. Na východní frontě byla zodpovědná až za 1 500 000 mrtvých.

kontrole. Vinu za antisemitsky zaměřené „akce“ proto nelze připisovat pouze Němcům a do aktivit zmíněných skupin mohou být zapojeni i místní obyvatelé. Tyto rozkazy také položily základy pozdějším vraždám přibližně 500 000 – 1 500 000 Židů v SSSR (Longerich, 1997).

Značné volnosti v chování vůči sovětským občanům se ale nedostalo pouze SS. Každá armáda má řády a pravidla, která určují, jak se její vojáci mohou chovat a jak mohou zacházet s civilním obyvatelstvem nejen v bojových zónách, ale i za frontovými liniemi. Skutky spáchané proti civilistům, které by v rámci občanského práva byly považovány za zločin (jako například znásilnění, loupež či vražda), považují za zločin i vojenské řády a pachatel je v souladu s nimi potrestán. Ani Hitler, ani vojenské velení si však nepřáli spatřit Němce, jak jsou trestáni za to, že vedou rasovou válku proti „podřadnému“ nepříteli. V souladu s tím pak armádní rozkaz z 13. května [Dok. 5, s. 113] zprostil všechny německé vojáky viny z čehokoli, co by za normálních okolností podléhalo armádnímu trestnímu řádu. Zproštěním právní odpovědnosti za jejich činy proti civilnímu obyvatelstvu dával tento rozkaz vojákům volnou ruku, aby zabili kohokoli, ať už civilistu, nebo příslušníka vojenských jednotek, koho z jakýchkoli důvodů podezírali, že chová nepřátelské úmysly, nebo je nebezpečný. Druhy lidí považovaných za „nepřátelsky naladěné“ posléze ozřejmil rozkaz z 19. května, který vojáky varoval, aby si dávali zvláštní pozor na všechny bolševiky, sabotéry a Židy. Snad nej cyničtější a nejnelidštější dokument vydaný před válkou však představovaly „Zásady zacházení s politickými komisaři“, vydané 6. června 1941 [Dok. 6, s. 113], které nařizovaly okamžité vyčlenění a zavraždění kohokoli, kdo byl politickým důstojníkem Rudé armády (což představovalo porušení Ženevské konvence i zásad vojenského práva, které poskytují ochranu všem neozbrojeným vojákům zajatým v průběhu bojových operací). Německým vojákům bylo jako součást této rasové války na východě nařizováno dopouštět se vraždy.

Zavraždění však neměli být pouze zajatci političtí. Dokonce i s obyčejnými zajatci nemělo být nakládáno nijak laskavě. Rozkazy týkající se zacházení s válečnými zajatci byly vydány 16. června a začínaly obvyklou formulací, že se jedná o zápas na život a na smrt mezi bolševismem a Německem a že jakýkoli odpor ze strany zajatců, třeba jen ten sebemenší, má být rozdrčen za použití maximálního násilí. Poukazovalo se i na to, že SSSR nepodepsal Ženevskou konvenci z roku 1929 (což byla pravda) a že její omezení se proto na získané sovětské zajatce nevztahují (což pravda nebyla, protože signatářům, jako například Německu, se nařizovalo, aby poskytli danou ochranu všem národům). Jména sovětských zajatců se proto neměla dostat do registrace Červeného kříže, a co bylo ještě příznačnější, požadovalo se od nich, aby pro armádu prováděli podřadné a nekvalifikované práce (jako například kopání obranných překážek). Nakonec bylo nařízeno, že všichni zajatci mají být shromážděni na místech ležících dostatečně daleko za frontovými liniemi, aby nemohli ohrozit bojové operace. Do rukou Němců padlo v průběhu války přibližně 5 700 000 sovětských vojáků, většina z nich pak během období let 1941–1942. Odhaduje se, že v německém zajetí jich zemřelo 3 300 000,

čili 57,5 %, většinou na následky zanedbání a nemocí (v porovnání s tím činila míra úmrtí mezi britskými a americkými zajatci, kteří padli do rukou Němců, 3,5 % z jejich celkového počtu). Většina těchto nešťastníků, zhruba 2 000 000 z nich, byla mrtvá už v únoru 1942, osm měsíců poté, co válka začala (Streit, 2004). Německá ustanovení týkající se sovětských válečných zajatců vedla k jejich téměř totálnímu zanedbávání ze strany jejich německých vězňatelů i k jejich následnému masovému umírání. V 6. armádě skupiny armád Jih například platil stálý rozkaz okamžitě zastřelit každého válečného zajatce, který neposlechl či nesplnil všechny vydané rozkazy. Německý postoj ke stovkám tisíců vojáků v německých zajateckých táborech pak 16. září shrnul říšský maršál **Hermann Göring**, který prohlásil, že Německo není ve skutečnosti povinno tyto vojáky živit, že tak však učiní na základě jejich schopnosti přispět německému válečnému úsilí prostřednictvím nucené práce. Pro ty, kteří byli až příliš nemocní nebo těžce ranění, aby mohli pracovat, to ovšem představovalo jistý rozsudek smrti, jakožto i pro všechny ty, kteří odmítali svou prací přispívat německému válečnému úsilí.

Němci se tedy prostě a jednoduše na obrovské množství zajatců, kteří padli do jejich rukou, nijak nepřipravili, což vzhledem k tomu, že operační plán předpokládal zhroucení Rudé armády západně od Dněpru, představuje dosti významné přehlédnutí. Až teprve v říjnu 1941 si začali uvědomovat, že situaci se zajatci budou muset zvládat lépe. I tehdy se ale rozhodli postarat se pouze o ty z nich, kteří byli schopni a ochotni pracovat. Výsledkem tohoto kroku se sice stal pozvolný pokles počtu sovětských zajatců, kteří zemřeli v německé vazbě, i navzdory tomu však nadále umírali ve značném množství až do samého konce války.

SOVĚTSKÉ PŘÍPRAVY NA VÁLKU

Rudá armáda rozdělila v dobách míru celou zemi na vojenské okruhy. Během válečných operací byly tyto okruhy přetransformovány do **frontů**, které se do jisté míry podobaly německým skupinám armád. Zároveň však byly o trochu menší a s rozsáhlejšími úkoly, mezi něž spadal výcvik, mobilizace a veškerá vojenská činnost uvnitř hranic jejich území. V roce 1941 se

Göring, Hermann

(1893–1946): Velitel

Luftwaffe, vládce německé ekonomiky a až do dubna 1945 Hitlerův designovaný nástupce.

Front: V sovětském pojetí byl front uskupením armád (různých velikostí) vedeným a řízeným společným velitelstvím.

Zhruba odpovídal německé skupině armád, zároveň byl však mnohem menší. Fronty byly neustále přejmenovávány a dostávaly názvy ja-

ko například Západní front, Stalingradský front atd. Poté, co Rudá armáda zahájila osvobozování sovětského území od Němců, byly fronty očíslovány a dostaly názvy regionální (například První běloruský front).

Obecně vzato je front oblastí, kde mezi nepřáteli dochází k bojovým střetům.

v SSSR nacházelo 16 vojenských okruhů a jeden front (na Dálném východě proti Japonsku). Tento systém pak teoreticky umožňoval rychlé vytvoření velících štábů schopných klást případnému útoku okamžitý odpor.

Díky zákonu o všeobecné vojenské službě z roku 1938 byli všichni sovětsí muži do věku 50 let povinni nastoupit k základnímu vojenskému výcviku. Do roku 1941 tak SSSR disponoval rezervou přibližně 14 miliónů těchto záložníků, o čemž však německá zpravodajská služba či němečtí plánovači neměli ani tušení. Zatímco tedy německý postup drtil celé jejich armády, zmíněný zákon Sovětům umožňoval přisouvat obrovské množství záloh. S takovou možností Němci nepočítali a ani sami nemohli zrealizovat nic podobného.

V období mezi paktem z roku 1939 a invazí z roku 1941 vedení Sovětského svazu a jeho Rudé armády vědělo, že za hranicemi číhají jistá nebezpečí. V průběhu 30. let SSSR věnoval značný čas i notné úsilí tomu, aby podél své evropské hranice zřídil působivá obranná postavení. V důsledku nacisticko-sovětského paktu a úprav hranic, které následovaly po rozbití Polska, se ale Rudá armáda (společně se svými vojenskými okruhy) musela posunout o několik stovek kilometrů dále na západ, díky čemuž se tyto rozsáhlé obranné fortifikace staly zcela nepoužitelnými. Většinu z nich pak sice Sověti ve spěchu demontovali, přepravili a znovu sestavili v nových pozicích, kompletně instalovaný však v době německého útoku nebyl téměř žádný z těchto komplexů. V červnu 1941 se tak Rudá armáda nacházela stále uprostřed procesu organizace obranných prací a zavádění své defenzivní doktríny a na obrannou válku nebyla z daných důvodů připravena.

Timošenko, Semjon

(1895–1970): V různých obdobích zastával vysoké posty v Rudé armádě, včetně funkce velitele frontu v průběhu většiny nejvýznamnějších bitev svedených na východní frontě.

Sovětská defenzivní teorie odmítala připustit válku vedenou na sovětském území a počítala s válečným konfliktem primárně ofenzivního založení. Rudá armáda měla útočnicka zastavit na hranicích a poté zahájit strategické protiútoky, jejichž účelem bylo přenést válečné operace na území nepřítele. Pod vedením maršála **Semjona Timošenka** vypracovali Sověti v letech 1940–1941 celou řadu válečných plánů, z nichž každý kladl důraz na ofenzivní spíše než defenzivní strategii. Tyto plány poukazyvaly na úmysl spustit rozsáhlou protiofenzivu směřující do nepřátelských pozic už v počáteční fázi německé invaze, aby došlo k narušení nepřátelského útoku a válka byla přenesena na německé území. Vzhledem k tomu, že k protiútku mělo dojít brzy, dostupné síly musely být rozmístěny poměrně blízko hranice a nacházet se na vysokém stupni bojové pohotovosti. Podobným způsobem musely v maximální možné blízkosti pohraničí ležet také letecké základny, aby se do bitvy na hranicích mohla zapojit i jejich letadla. Sovětsí plánovači dále očekávali, že se Němci pokusí získat kontrolu nad obrovskou zemědělskou a průmyslovou produkcí Ukrajiny už v počáteční fázi invaze, a proto předpokládali, že hlavní německý útok bude směřovat na jih od Pripjatských močálů do nitra Ukrajiny. Aby takový průnik zastavila a také proto, aby měla po ruce vojska

potřebná k protiútoku, soustředila Rudá armáda značné síly, zejména své tankové jednotky, v Kyjevském vojenském okruhu. Mělo se i za to, že koncentrace silných svazů v daném sektoru zajistí nejlepší způsob, jak proti německým jednotkám vést v různých směrech strategické operace a ničit jejich bojový potenciál.

Plán obrany, který Sověti nakonec přijali (nazvaný Mobilizační plán 41), požadoval více než 200 divizí ve třech zónách kontrolovaných pěti fronty: Severním (zformovaným z Leningradského vojenského okruhu), Severozápadním (vytvořeným z Pobaltského zvláštního vojenského okruhu), Západním a Jihozápadním (které si mezi sebou rozdělily zvláštní vojenské okruhy Západní a Kyjevský) a Jižním (zformovaným z Oděského vojenského okruhu). Ty měly spadat pod kontrolu vrchního velení (**Stavky**) sídlícího v Moskvě. Hlavním úkolem pohraničních jednotek bylo zpomalit nepřítele natolik, aby ostatní dvě zóny ležící dále na východ, kde se nacházela hlavní úderná síla, mohly provést mobilizaci a následně zahájit zničující ofenzivy směřující do nitra nepřátelské země. První sled se v červnu 1941 skládal z přibližně 171 pěších divizí a 20 motorizovaných sborů, sled druhý měl kolem 57 pěších divizí (k mobilizaci třetího sledu dosud nedošlo).

V červnu 1941 disponovala Rudá armáda na západní hranici asi 2 500 000 vojáků. Měla přibližně 20 000 tanků, z nichž však pouze 1 225 kusů byly moderní T-34 a dalších 640 supertěžké tanky známé jako KV-1 a KV-2, zatímco zbytek tvořily tanky mnohem menší a v podstatě zastaralé. Současně je ale důležité pamatovat i na to, že sovětské tanky nebyly nutně méně kvalitní než tanky německé, protože tankové standardy nebyly v roce 1941 nijak vysoké. Většina německých tanků pak byla právě tak lehce pancéřovaná a vyzbrojená jako většina sovětských typů. Jediná zásadní výhoda, kterou disponovaly všechny německé tanky, spočívala v tom, že každý z nich měl rádiové spojení s ostatními vozidly ve své jednotce. Na sovětské straně měli radiostanice pouze velitelé tankových jednotek, což znamenalo, že jejich tanky neoperovaly na bitevním poli jako týmy, ale spíše individuálním způsobem. To představovalo zásadní nedostatek, jehož náprava si měla vyžádat čas i nabytí jistých zkušeností.

Rudá armáda z roku 1941 byla popsána jako „*tupý nástroj*“. Hlavní problém spočíval v tom, že SSSR byl stále ještě rolnickou společností nacházející se uprostřed procesu modernizace. Rychlá industrializace, charakteristická pro sovětskou ekonomiku v průběhu 30. let 20. století, našla svůj odraz i v armádě: došlo k zavádění nových technologií, výstroje i moderních zbraní; schopnost jejich efektivního užití se však rozvíjela mnohem pomaleji (Reese, 1996). Čistky 30. let sice zbrzdily kapacitu armády přizpůsobit se takto radikálním změnám, z hlediska otupení její efektivity ale nebyly tak zásadní jako rychlá expanze a modernizace (Reese, 1996). Skutečným

Stavka: Vrchní velení Rudé armády, jehož hlavou byl Stalin. V průběhu doby se jeho členy stala celá řada mužů, z nichž všichni byli v nejvyšších generálských hodnostech. Ti pak byli často vysíláni plnit úkoly při jednotlivých frontech, které čelily krizovým situacím. Představiteli *Stavky* byli v daných obdobích války i Žukov a Vasilevskij.

výsledkem čistek se proto během prvních měsíců války stalo oslabení sebedůvěry velitelů, protože ti se obávali osobních následků svých potenciálních chyb. Zmíněný strach pak začal ustupovat až v říjnu 1942 se zahájením operací proti skupině armád Jih (Bonwetsch, 1997). Problém tedy nespočíval v tom, že by Němci byli lepšími vojáky, nebo že SSSR trpěl pod tyranským

Guderian, Heinz

(1888–1954): Jeden z nej přednějších tankových specialistů; v průběhu roku 1941 velel 2. tankové skupině (*Panzergruppe*) skupiny armád Střed. Neshody s Hitlerem vedly v prosinci 1941 k jeho odvolání, po debaklu u Stalingradu byl však znovu povolán jako inspektor tankových vojsk. V červenci 1944 byl jmenován náčelníkem generálního štábu, po sporech s Hitlerem byl ale v březnu 1945 zbaven své funkce.

diktátorem (právě tak jako Němci), ale že mezi masou příslušníků Rudé armády dosud neexistovala technologická zdatnost, která je v moderní armádě nutností. Důstojníci nebyli například často schopni koordinovat nebo účinně používat jim svěřené zbraně či formace, protože nebyli pro jejich užití řádně vycvičeni. V roce 1941 SSSR vlastnil zbraně přinejmenším tak účinné jako zbraně německé (v některých případech dokonce ještě kvalitnější), nedisponoval však dovednostmi ani výcvikem nutným k tomu, aby je uměl patřičným způsobem používat. Vojenské jednotky také nebyly na plných stavech, nebyly adekvátně vycvičeny a jednoduše nebyly připraveny na mobilní a moderní způsob vedení války, který praktikovali Němci (Glantz – House, 1995). Rudé armádě tuto zkušenost poskytl až první rok válečných akcí a v průběhu let 1942–1943 jí umožnil „*naučit se bojovat*“ (Reese, 1996). Dokonce i německý generál **Heinz Guderian**, který na východní frontě prošel celou řadou bitev, se po válce vyjádřil, že „*nic by nebylo horší než podceňovat sílu velkého národa tolik plného života, jako je ten ruský*“ (Liddell Hart, 1956: 133). Rudá armáda byla obrem schopným vykonat velké činy, současně však byla způsobilá v mnohem menší míře, než ve skutečnosti měla být.